

УДК 821.161.2.09(092):82-21-343
DOI <https://doi.org/10.32782/bsps-2025.2.6>

МІФ, БІБЛІЯ І СЛОВО: КОМУНІКАТИВНИЙ ВИМІР ДРАМ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Світлана Винар

старший викладач кафедри філології
ЗВО «Український католицький університет»
вул. Іларіона Свенціцького, 17, м. Львів, Україна
orcid.org/0000-0001-8046-497X

Анотація. У статті досліджується комунікативний вимір драматургії Лесі Українки крізь призму використання міфологічних і біблійних сюжетів. Авторка творить художній діалог не лише з античною та християнською традиціями, а й із реальністю свого часу, актуалізуючи вічні теми віри, жертвності, свободи та морального вибору. Міфологізм і сакральність, що є одними з основних компонентів творчого методу Лесі Українки, дають їй змогу створювати образи й глибокі символи, які відображають не лише загальнолюдські, а й національні цінності. Комунікація через ці образи забезпечує глибокий діалог між автором і читачем, де міфологічний код і сакральні мотиви стають важливими ключами до розуміння духовних пошуків героїв і соціальних проблем епохи. Особливо це проявляється в драматичних поемах, де міфологічні мотиви чи християнські теми переплітаються з моральними дилемами, де герої зіштовхуються з власними внутрішніми й зовнішніми конфліктами.

У розвідці акцентовано увагу на драмах «Одержима» й «Іфігенія в Тавриді», у яких персонажі є носіями глибоких філософських і духовних смислів. Аналізується, як через слово, монолог герої здійснюють комунікацію та як ця комунікація віддзеркалює внутрішній світ людини на межі особистого й суспільного. Монологи стають не тільки місцем для розкриття душі персонажа, а й своєрідним шляхом, через який читачі можуть проникнути у внутрішній світ героя, побачити його сумніви, пошуки й моральний вибір. Такий підхід дає авторці змогу створити багатогранні образи, що залишають простір для інтерпретацій і дають можливість читачам самостійно заглибитися в пошук смислів.

Письменниця оригінально переосмислює відомі традиційні сюжети, розриваючи стереотипи їх сприйняття, що сприяє новому осмисленню їх у контексті української літератури. Це стає можливим завдяки осучасненню онтологічного й поведінкового коду, а також через трактування традиційних подій та образів у світлі сучасного, зокрема національного, світогляду.

Ключові слова: міфологізм, латинська мова, сакральність, комунікація, монолог, символ, драма, автор, читач, текст.

MYTH, BIBLE AND WORD: THE COMMUNICATIVE DIMENSION OF LESYA UKRAINKA'S DRAMAS

Svitlana Vynar

Senior Teacher at the Department of Philology
Ukrainian Catholic University
Ilarion Svetsitsky Str., 17, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8046-497X

Abstract. The article aims to investigate the communicative dimension of Lesya Ukrainka's drama through the prism of the use of mythological and biblical plots. The author creates an artistic dialogue not only with ancient and Christian traditions, but also with the reality of her time, actualizing the eternal themes of faith, sacrifice, freedom and moral choice. Mythology and sacredness, which are the main components of Lesya Ukrainka's creative method, allow her to create images and deep symbols that reflect not only universal, but also national values. Communication through these images provides a deep dialogue between the author and the reader, where the mythological code and sacred motifs become important keys to understanding the spiritual quest of the heroes and the social problems of the era. This is especially evident in dramatic

© С. Винар, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

poems, where mythological motifs or Christian themes are intertwined with moral dilemmas, where the characters face their own internal and external conflicts.

The research focuses on the dramas "The Possessed" and "Iphigenia in Tauris", in which the characters act as bearers of deep philosophical and spiritual meanings. It analyzes how the characters communicate through words and monologues, and how this communication reflects the inner world of a person on the edge of the personal and the social. Monologues become not only a place for revealing the character's soul, but also a kind of path through which readers can penetrate the hero's inner world, see his doubts, searches and moral choices. This approach allows the author to create multifaceted images that leave room for interpretations and give readers the opportunity to independently immerse themselves in the search for meanings.

The writer interprets well-known traditional plots in an original way, breaking stereotypes of their perception, which contributes to a new understanding of them in the context of Ukrainian literature. This becomes possible due to the modernization of their ontological and behavioral code, as well as through the interpretation of traditional events and images in the light of a modern, in particular national, worldview.

Key words: mythology, Latin, sacredness, communication, monologue, symbol, drama, author, reader, text.

Постановка проблеми. Осмислення творчої спадщини Лесі Українки, філософсько-релігійні аспекти її драматургії завжди перебувають у центрі уваги літературознавців. Дослідження таких учених, як М. Жулинський, В. Сулич, Г. Сивокінь, Т. Гундорова, І. Бетко, В. Погребенник, Л. Мороз, О. Турган, Я. Поліщук, С. Павличко, виявили, зокрема, нові підходи до інтерпретації творчості Лесі Українки в контексті християнства. Виокремлюється ідея, що Леся Українка розглядала Біблію та християнство як явище культури, що є носієм багатовікового духовного досвіду людства, з якого вона черпала ідеї для створення яскравих художніх образів. Використовуючи біблійну символіку, авторка зберігала первісний морально-етичний зміст цих образів, прагнучи вживити в українську суспільну свідомість християнські духовні цінності. Будучи глибоко вкоріненою в культурні й літературні традиції, Леся Українка часто зверталася також до образів античної міфології, перетворюючи їх через призму українського контексту. Вона знаходила в міфах античності універсальні теми, які могли б відобразити складні моральні, філософські та соціальні питання, актуальні для її часу.

Мета і завдання статті. Із цієї точки зору цілком оправданим є дослідження міфів і біблійних мотивів драм Лесі Українки в комунікативному аспекті, а саме: як змінюється їх інтерпретація в сучасному контексті; наскільки твори української поетеси є «комунікативно відкритими» до сучасного реципієнта (читача, глядача, інтерпретатора). Це дало б змогу з'ясувати механізми передачі (і сприйняття) ідей через символіку в рамках автор-читач-контекст.

Предмет та об'єкт дослідження.

У дослідженні зосередимося на християнських («Одержима») і міфологічних («Іфігенія в Тавриді») мотивах у творчості Лесі Українки, розглядаючи їх трансформацію, переосмислення й авторську інтерпретацію.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно з ідеями послідовників рецептивної естетики (Г.-І. Гадамер, Г. Р. Яусс, В. Ізер та інші), смисл твору відкривається по різному залежно від діалогу між текстом і читачем. Символ відкриває можливі сюжетні ходи, але не визначає, який саме з них буде обрано. Автор, що опрацьовує традиційний матеріал, уносить у текст свої культурні коди, асоціації та власний досвід, які можуть значно відрізнятися від первинних. Головним в обробці традиційних сюжетів є авторське сприйняття й інтерпретація, а ступінь змін, які зазнає сюжет, визначає оригінальність авторського підходу та глибину рецепції.

Про множинність перспектив, із яких можна розглядати будь-який твір, а також про шляхи трансформації традиційного образу чи мотиву, зокрема, у контексті інтерпретації йдеться в роботах італійського літературознавця Умберто Еко [1]. Він стверджує концепцію «відкритого твору», що передбачає можливість багатогранного прочитання тексту, залежно від культурного контексту та сприйняття читача. Однією з причин такої множинності смислів є символічна природа художнього твору, зазначає Марк Гольберг [2]. Ця природа поєднує як конкретно-історичні, так і загальнолюдські, локальні й універсальні аспекти. Саме завдяки цьому художні твори, зокрема образи античності, набувають гли-

бокого інтерпретаційного потенціалу. Однак навіть при множинності трактувань традиційний сюжет потребує збереження своєї структурно-семантичної основи, оскільки це робить його значущим культурним явищем, що зберігає рецепційну й комунікаційну цінність.

У контексті цієї проблематики Соломія Павличко [3] визначає творчість Лесі Українки як амбівалентну. Поетеса намагалася знайти «свою» традицію в українській культурі, водночас неповністю звільняючись від попередніх традицій. Така амбівалентність впливала на інтерпретацію традиційних сюжетів, які Леся Українка часто прагнула націоналізувати, включаючи їх у коло національної культури. Цей підхід, що поєднує як новаторство, так і повагу до традиції, визначав особливості її творчості й робив її твори багатозначними, відкритими для різних трактувань, залежно від культурного контексту й історичного досвіду читачів. Твір-обробка у випадку Лесі Українки стає прикладом «нарративного розгортання національного змісту», коли через використання символів, метафор і культурних метанарацій національний ідеал уписується в художній простір. Це дає змогу поєднати традиційний сюжет із національною дійсністю, що є характерним для творчості письменниці. Водночас у процесі обробки традиційних мотивів авторка створює новий підхід, який водночас ґрунтується на традиції та руйнує її, що особливо помітно в пізньому періоді її творчості.

Драматична сцена Лесі Українки «Іфігенія в Тавриді» опирається на відомий сюжет грецької міфології. Однак її значення виходить далеко за межі традиційної адаптації античного міфу. Українська письменниця не лише використовує класичну міфологію для розкриття глибинних внутрішніх переживань персонажів, а й інтерпретує її в контексті суспільно-політичної ситуації, що існувала на той час.

Драма «Іфігенія в Тавриді» посідає особливе місце серед творів, написаних на основі античних міфів. У цьому творі історична Таврида переплітається з почуттям туги за батьківщиною, а античний символізм органічно поєднується з філософськими роздумами про життя і смерть. Центральною ідеєю драми є любов до рідної землі, що розкривається через боротьбу між почуттями й думками героїні.

Образ Іфігенії, героїчної жриці, є не тільки міфологічним символом, а й алегорією безмежної любові до рідного краю. Її порятунок від смерті на жертівнику став початком її внутрішнього згасання в Тавриді. Як жриця, вона виконує свої обов'язки, але її серце залишилося в рідному краї. Спогади про Батьківщину, про «вічну весну» (тут і далі текст Лесі Українки цит. за [4]) Арголіди зігрівають душу Іфігенії, навіть коли вона перебуває далеко від дому. Її погляд спрямований на море, на рідну Грецію, а слова про рідний край звучать як вираз туги й ностальгії: «*А в серці тільки ти, / Єдиний мій, коханий рідний краю!*».

Ліна Костенко [5] убачає в цьому українську модель ностальгії, зазначаючи, що кожен народ має свою специфічну ностальгію, зумовлену його історичним, політичним і культурним контекстом. Для древніх греків батьківщина була певним чином універсальною, бо їхня духовна й культурна ідентичність була тісно пов'язана з нею. Водночас для Лесі Українки та її персонажів ця туга за рідною землею набуває особливого національного звучання.

Тут доречно згадати запропонований Романом Інгарденом феномен комунікаційної невизначеності, що є важливим аспектом художнього простору. «Ділянки невизначеності» не мають чітко визначеного змісту, вони залишають простір для інтерпретацій і суб'єктивного сприйняття глядачем чи читачем, дають можливість для відкритості, стимулюють уяву реципієнта й дають змогу відкривати нові смисли. Завдяки цій невизначеності твір не обмежується лише одним класичним тлумаченням і залишається естетично відкритим для різних інтерпретацій, зберігаючи багатство значень. Тому навіть через традиційний сюжет Леся Українка здатна створити твір, що має сучасне, національно орієнтоване звучання, яке виходить за межі класичних канонів.

Отже, звертаючись до античної спадщини, Леся Українка не лише зберігає її основні мотиви, а й збагачує їх національними особливостями. Це дає змогу відобразити як менталітет українців, так й індивідуальну манеру поетеси. Соматизм серця (*Прости мене, величняя богине! / Устами я слова сі промовляю, / А в серці їх нема...*), поєднаний з експресивними ремарками (*падає на коліна*

перед олтарем і простягає в розпачі руки до статуї), через які передається глибина почуттів героїні, де емоції переважають над розумом, відображає українську філософію серця, кордоцентричність. Цим латинським терміном (*cor, cordis – серце*) окреслюють «власне основу української душі, її чільний визначальний принцип, у річищі якого розглядається національна ментальність, розбудовуються відповідні світоглядні настанови» [6, с. 451]. Ця ідея емоційної глибини знаходить відгук у працях багатьох українських мислителів (Г. Сковорода, П. Куліш, М. Костомаров, П. Юркевич та інші).

Особливого характеру набуває комунікація з читачем у творах Лесі Українки через сакральні образи. Авторка акцентує універсальний трагізм, приреченість людини у світі без Бога. Це яскраво втілюється в драматичній поемі «Одержима», де тема гріха і спокути пов'язана з біблійним образом хресного шляху – символом, який виражає необхідність страждання для досягнення божественної істини. Міріам проходить цей шлях через власні страждання, що відображають прагнення до очищення й самопізнання.

Драматична поема, як зазначає літературознавець М. Сулятицький [7], має специфічні жанрові риси, серед яких – внутрішній психологічний конфлікт, монодраматизм, гостра словесна експресія та індивідуалізація образу. Тут особливо важливе те, як герой реагує на події навколо нього. У таких драмах зображуються не стільки події, скільки реакції героїв на ці події – їхні роздуми, переживання, рефлексії. Ці твори часто є монодрамами, де весь сюжет зосереджений на внутрішньому світі одного героя, його почуттях і роздумах, а функція діалогу або активної дії є допоміжною.

У разі «Одержимої» Лесі Українки це особливо яскраво проявляється. Тут не стільки зображено зовнішній конфлікт, скільки розвивається «фабула почуття», де головним є не дія, а глибоке переживання героїні. Її внутрішній світ, прагнення й боротьба з власними сумнівами створюють основний драматургічний контекст. Це і є суттю монодрами, де на першому плані – рефлексія героя над своїм становищем і світом навколо нього.

Проблематика драматичних поем «Іфігенія в Тавріді» й «Одержима», зокрема в морально-етичному вимірі, глибоко відо-

брана й у системі семантико-стилістичних фігур. Мотив «невидимої провини» розкривається не лише через внутрішній світ персонажів, а й за допомогою цілісної системи мовно-виражальних засобів, що сприяють глибшому осмисленню ідейного змісту творів і моральних орієнтирів, важливих для самої авторки.

Одним із засобів вираження внутрішнього стану персонажа в драматичних поемах Лесі Українки є монолог. Як бачимо, у творах «Одержима» й «Іфігенія в Тавріді» він займає значно більше місця, ніж в інших її п'єсах, що можна пояснити спробою поетеси віднайти нові форми драматургії та відповідність формату драматичної поеми. Функція монологу не обмежується лише передачею думок і переживань персонажа. Він є основним способом розкриття душевного конфлікту й моральних суперечностей. Монологічна форма в цих творах не просто доповнює дію, а є засобом глибокої психологічної рефлексії. Проблеми, що обговорюються через монологи, стосуються глибинних переживань героїнь, які хоч і мають різні світогляди, але в обох випадках демонструють емоційні й моральні суперечності.

Акцент на комунікативному аспекті монологу дає змогу розкрити справжній зміст висловлювань, виявити внутрішні наміри героїні, її глибокий душевний стан, спектр переживань – від пригнічення до розпачу. Міріам усвідомлює причини самотності й страждань Месії, однак, навіть пізнавши істину, не може її прийняти, змиритися з байдужістю натовпу, *«глухонімого люду»* (тут і даліше цит. за [8]), що *«не прозрів»* або діє несвідомо, а також із байдужістю *«зрадливих учеників»*, занурених у *«непробудний сон»*. Усе це лише поглиблює її особисту трагедію: *«Я всіх і все ненавиджу за нього: /і ворогів, і друзів, і юрбу.../ ...і той закон /людський, що допустив невинно згинуть /і той закон небесний, що за гріх /безумних поколінь /вимагає страждання, крові й смерті соромної /того, хто всіх любив і всім прощав»*.

Монолог виконує важливу функцію у виявленні суб'єктивного світу героїні, адже саме в усамітненні людина здатна до найщиріших роздумів. У монолозі Іфігенії чітко простежуються переходи від однієї думки до іншої: від ностальгійних спогадів про Елладу та рідних – до осмислення власного теперішнього

становища, від обурення на несправедливість Мойр – до внутрішнього примирення з долею. Її монологічна мова сповнена експресивних мовних конструкцій. Зокрема, для посилення емоційного напруження активно використовуються риторичні фігури: риторичне звертання, що виражає головну ідею – любов до Батьківщини (*Аргосе, рідний мій! Єдиний мій, коханий рідний краю!*), риторичне питання, яке сприяє подальшому розвитку драматичної дії (*... А хто створив нас? Хто дав нам душу і святий вогонь?*), риторичне заперечення як реакція на ймовірне твердження (*Ні, се не варт нащадка Прометея!*) і риторичний оклик, що підкреслює усвідомлення Іфігенією свого обов'язку перед рідною землею (*Тяжкий твій спадок, батьку Прометею!*).

Згадані риторичні фігури допомагають створити динамічну картину внутрішнього конфлікту героя. Вони не тільки підсилюють емоційний ефект, а й органічно вбудовуються в структуру дії, допомагаючи читачеві глибше усвідомити моральні запитання, що стоять перед персонажем. Така монологічна форма є символом боротьби людини із самою собою і світом навколо, що надає глибини творчості Лесі Українки. Як зазначає Тамара Гундорова [9, с. 244], Леся Українка вводить в українську

літературу твори, у яких домінує свобода авторської інтерпретації традиційних сюжетів, поєднуючи елементи класичної сюжетної основи з реаліями національного буття. Такий підхід розширює рецепційні горизонти української літератури, залучаючи до неї мотиви й образи, що раніше не мали загальнонаціонального знакового статусу (зокрема Іфігенія, численні біблійні сюжети). Завдяки художньому переосмисленню у творчості Лесі Українки ці образи набувають символічного значення й наповнюються ціннісною змістовністю.

Висновки і перспективи подальших розробок у даному напрямі. Міфологізм і сакральність у драматичних поемах Лесі Українки є основними інструментами для вираження духовних пошуків, моральних питань і національних переживань. Використання міфів і релігійних образів дає авторці змогу глибоко осмислити моральні колізії, з якими стикаються її герої, а також звернутися до універсальних питань страждання, порятунку й віри. Комунікація через ці образи забезпечує глибокий діалог між автором і читачем, де міфологічний код і сакральні мотиви стають важливими ключами до розуміння духовних пошуків героїв і соціальних проблем епохи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / пер. з англ. М. Гірняк. Львів : Літопис, 2004. 384 с.
2. Гольберг М. Інтерпретаційний потенціал як герменевтична проблема. *Studia hermeneutica. Герменевтика тексту: між істиною і методом*. Дрогобич : Коло, 2003. С. 9–17.
3. Павличко С. Д. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія. Київ : Либідь, 1997. 360 с.
4. Українка Л. Іфігенія в Тавриді. *Зібрання творів* : у 12 т. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 1. С. 165–170.
5. Костенко Л. Поет, що йшов сходами гігантів. *Леся Українка. Драматичні твори*. Київ : Дніпро, 1989. С. 5–8.
6. Літературознавчий словник-довідник / під ред. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. Київ : Академія, 1977.
7. Сулятицький М. Особливості трансформації загальнокультурної традиції в драматичних поемах Лесі Українки. *Дивослово*. 2000. № 11. С. 4–6.
8. Українка Л. Одержима. *Зібрання творів* : у 12 т. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 3. С. 126–147.
9. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Львів : Літопис, 1997. 300 с.

REFERENCES

1. Eko, U. (2004). Rol' chytacha. Doslidzhennia z semiotyky tekstiv [The role of the reader. Studies in the semiotics of texts]. 384 p. [in Ukrainian].
2. Holberh, M. (2003). Interpretatsiinyi potentsial yak hermenevtychna problema [Interpretative potential as a hermeneutic problem]. *Studia hermeneutica. Hermenevtyka tekstu: mizh istynoiu i metodom*. pp. 9–17 [in Ukrainian].
3. Pavlychko, S. D. (1997). Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi [The Discourse of Modernism in Ukrainian Literature]. 360 p. [in Ukrainian].
4. Ukrainka, L. (1975). Ifigenija v Tavridi [Iphigenia in Tauris]. *Zibrannia tvoriv [Collection of works]*: u 12 t. Kyiv : Naukova dumka. vol. 1, pp. 165–170 [in Ukrainian].

5. Kostenko, L. (1989). Poet, shcho yshov skhodamy hihantiv [The Poet Who Walked the Giants' Stairs]. *Lesia Ukrainka. Dramatychni tvory*. pp. 5–8 [in Ukrainian].
6. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk [Literary Reference Dictionary] / pid red. Hromiak R. T., Kovaliv Yu. I., Teremko V. I.). (1977) [in Ukrainian].
7. Suliatyts'kyi, M. (2000). Osoblyvosti transformatsii zahalnokulturnoi tradytsii v dramatychnykh poemakh Lesi Ukrainky [The Peculiarities of the transformation of the general cultural tradition in Lesya Ukrainka' dramatic poems]. *Dyvoslovo*. № 11. pp. 4–6 [in Ukrainian].
8. Ukrainka, L. Oderzhyma [The Possessed]. *Zibrannia tvoriv [Collection of works]: u 12 t.* Kyiv : Naukova dumka, 1976. vol. 3, pp. 126–147 [in Ukrainian].
9. Hundorova, T. (1997). ProIavlennia slova. Dyskursiia rannioho ukrains'koho modernizmu. Postmoderna interpretatiia [The Manifestation of the Word. The Discourse of Early Ukrainian Modernism. Postmodern interpretation]. 300 p. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 24.06.2025

Дата прийняття статті: 30.06.2025

Опубліковано: 30.09.2025